

Westernpockets paratext är bara peritext

Jan 26th, 2014 | Category: 2014-01 jan, Artikel

Även den enklare litteraturen kan studeras litteraturvetenskapligt. ANDERS NILSSON har tittat närmare på svensk westernpockets inramning och utformning

Den franske litteraturvetaren Gérard Genette tydliggjorde i sin bok *Paratexts* hur all kringinformation som hänger vid en viss boks text är med och formar läsupplevelsen (Genette 1997). Han indelade denna paratext i de två komponenterna *peritext* och *epitext*, som skiljer sig åt i att medan den förra följer med själva boken som fysiskt objekt så existerar den andra endast utanför själva boken. De många exempel Genette använder sig av för att belysa paratextens funktion under olika epoker är alla hämtade från finlitteraturen medan populärlitteraturen helt lyser med sin frånvaro i hans analys. Jag menar att detta glapp borde vara angeläget att fylla igen och att Genettes analysverktyg med fördel kan användas även på den så kallade kiosklitteraturen. Mer specifikt ämnar jag här begränsa den utvidgade studien av paratext till svensk westernpocket, en genre som nyligen avgränsats och beskrivits av Nilsson och Myrman (2013).

I och med att en genre som westernpocket i stort sett saknar tryckt kritik och författarna nästan aldrig intervjuas kan man något tillspetsat säga att den epitextuella komponenten är helt underordnad peritexten. Det är även tydligt att många peritextuella inslag som Genette tar upp lyser med sin frånvaro i populärlitteraturen, medan andra, som till exempel översättningar eller reklamsidor, helt saknades i det material han valt att studera. Genom populärlitteraturens fokus på låga framställningskostnader i kombination med stora upplagor och försäljning direkt från bokstall utanför de etablerade bokhandlarna ställs även helt andra krav på peritexten, som måste framstå som direkt attraherande för de potentiella kunderna.

Även de numrerade serierna med kortvarig exponering av varje ny titel utgör en väsensskild situation i jämförelse med Genettes material, och liknar mer marknadsföringen av vecko- eller serietidningar. Medan Genette tycks utgå från att de mer intressanta slagen av peritext är sanktionerade av författaren, är detta troligen som regel inte fallet inom populärlitteraturen.

De aspekter jag här valt att behandla bortser medvetet från mer renodlat typografiska aspekter som val av typsnitt och format för de studerade böckerna. Många andra detaljer har utelämnats då jag bedömt deras funktion för läsaren som mer marginell. Jag har även valt att bortse från omslagets kombination av bild och text och dess viktiga funktion som blickfång då jag anser att detta skulle kräva en mer utvecklad bildanalytisk apparat än vad som rymts i denna artikel. Jag instämmer helt med Per Gedins uppfattning när han skriver att texterna på framsidan, författare och titel skall vara klara och lättlästa även på stort avstånd och att:

Omslaget har samma viktiga funktion för pocketboken som förpackningen har för andra konsumtionsvaror avsedda för självbetjäning, som t. ex. en färgbild av knapriga, bruna köttbullar utanpå det djupfrysta köttbullspaketet. (Gedin 1966:21)

Syftet med artikeln är främst att påvisa den stora variation som finns inom genren svensk westernpocket avseende paratextens olika delar och söka belysa de påträffade olika varianternas funktion. Det handlar mycket om att synliggöra detaljer som man som bokläsare ofta tar för givna och därför inte medvetet tänker på.

Material och metod

De böcker jag studerat utgör en dryg fjärdedel av de 4334 som utgivits i Sverige inom genren (Nilsson och Myrman 2013). Jag har bemödat mig att få med så många som möjligt av de olika bokserierna och att täcka in olika perioder i deras utgivning. Trots varje bokseries drag av uniformitet har jag observerat en påtaglig individuell variation, vilken gör alla former av generaliseringar till förenklingar. Dessa har jag dock trots detta funnit nödvändiga att göra, med reservation för vilka upptäckter som återstår att göra i de böcker jag ej haft tillgång till.

Jag har utgått från en växelvis läsning av Genette (1997) med bläddrande i böcker representerande de olika bokserierna, och utifrån dessa observationer sedan kontrollerat funna mönster i ett större antal böcker. För terminologi kring själva bokens utformning hänvisas till Widengren Hammarskiöld & Pettersson (2001).

Genrebestämning

När det gäller populärlitteratur kan genre främst ses som ett sätt att etikettera och marknadsföra böcker (Steiner 2012:107). Paratextens genrebestämmande funktion har redan uppmärksammats av till exempel Jerry Määttä (2006 & 2008) avseende i Sverige utgiven science fiction, och kan sägas stå i kontrast mot en bestämning mer utgående från själva texten eller bokens innehåll. Den paratextuella definition Määttä beskriver utgår från hur västernböckerna framstår som en identifierbar kategori på bokmarknaden. En sådan avgränsning kan sägas omfatta den kategoriserade västernlitteraturen, till skillnad från den okategoriserade som främst genom sitt innehåll kan föras till genren och således ej ingår i det material jag valt att studera.

Svensk westernpocket gavs ut i numrerade serier som vanligen utkom en eller två gånger per månad. Varje enskild boks genrebestämning kan härmed sägas ha skett genom dess tillhörighet till en viss bokserie av västernkaraktär. Varje bokseries namn eller logo återfinns också som regel på såväl rygg som omslag. *Ponnyböckerna*, Wennerbergs reprisserier *Arizona* och *Laredo*, liksom de sista titlarna av *Mustang* är några av de få jag sett på vilka serietillhörighet inte framgår av ryggen. För säkerhets skull hade många serier en undertitel till seriens namn, som till exempel *Longhorns* "en äkta western". På *Bill och Ben* ett tag utvecklat till det något längre "En äkta Wild West i fickformat". *Coyote*-serien utgav sig för att utge "De bästa wild-west och cowboy böckerna". Genrebestämningen är mer problematisk i de blandade serierna, som till exempel tidiga *Pingvinböcker* eller *En Zebra-bok*, och här måste varje enskild bok bedömas, huvudsakligen utifrån dess omslagsbild och titel. Även författarens namn kan vara till viss hjälp.

Författarnamn

Så gott som alla böcker är försedda med ett författarnamn, vilket som regel placerats på omslagets framsida liksom på titelsidan. Det enda egentliga undantaget återfinns i de åtta första böckerna i Wahlströms serie *Walter Colt* från 1981 och 1982 (Bild 1).

Bild 1. Omslagets framsida på Walter Colt nr 4 Jakt på stulet byte. Då författarnamn saknas har många trott att Walter Colt är författaren.

Man kan här förledas att tro att författaren heter Walter Colt, men titlarna har huvudsakligen hämtats från den australiensiska bokserien *Cleveland Westerns* och är i original försedda med författarnamn som Emerson Dodge och Shad Denver. De fyra sista böckerna i *Walter Colt* är alla försedda med författarnamn och seriens inledande anonymitet är svår att förklara. Man kan även misstänka att seriens titel är felstavad och egentligen ska vara Walker Colt, då det är en revolver av detta slag avbildad på omslaget.

De författare som skrivit westernpocket direkt på svenska använder sig som regel av någon mer amerikanskt klingande pseudonym. Det enda eventuella undantaget är Hanz F Lindström som nöjt sig med att ändra efternamnets stavning till Lindstroem på sina tre böcker i serien *Bullet Western*. Det kan noteras att Läs förlagets återutgåva av serien *Ben Hogan* på pärmen anger såväl pseudonymen Matt Jade som det verkliga författarnamnet Kjell E Genberg, vilket då sedan länge varit känt.

De engelskspråkiga författare som dominerar svensk westernpocket utgör en blandning av pseudonymer och verkliga namn (onymitet enligt Genette 1997:39). Undantagsvis, som i Winthers serie *Louis L'Amour* från 1987–1989, har författarens namn använts även som namn på serien. Detsamma gäller förlaget Regals kortlivade serie *Max Brand* från 1974–1976, men i detta fall är författarens namn en pseudonym (= Frederick Schiller Faust). Även andra serier innehåller endast böcker av en och samme författare, vars namn kan vara en pseudonym som i fallet *Morgan Kane* skriven av Louis Masterson (= Kjell Hallbing), eller ett riktigt namn som Louis L'Amour och serien *Sacketts*.

Även om strikt individuella pseudonymer förekommer har många använts mer kollektivt, som regel då i form av författarbolag hos någon viss utgivare (Määttä 2006:253). I det senare fallet är det oftast i stort sett omöjligt att binda en text till den verkliga författaren. Ett exempel är här pseudonymen Jackson Cole som återfinns på de många böckerna om Walt Slade.

Mycket av det som här sagts om författarnas namn är även tillämpligt på översättarna. Ett utelämnande av översättarens namn kännetecknade Pingvinförlagets serier som *Bravo* och *Pingvinböckerna*, och denna praxis fortsattes även av Williams förlag som övertog dessa serier och även startade några egna. I böcker utgivna av andra förlag kan avsaknad av översättarens namn som regel tolkas som att innehållet är en svensk originaltext. Detta gäller till exempel för de två av böckerna som Sune Garpenby skrev om Bröderna Cartwright under pseudonymen Stewart Mill. I Garpenbys första bok om de berömda TV-bröderna, utgiven

som *Silver Star* nr 16, anges dock felaktigt den engelska originaltiteln *Cartwrights Ride Again*, samtidigt som förlagspseudonymen Håkan Bergstedt anges som översättare. Bonniers var här till synes mycket måna om att författaren skulle framstå som amerikan, och drog sig inte för att fabricera såväl originaltitel som namn på översättare.

Det förefaller ha varit ovanligt att översättarna använde sig av pseudonymer. Anledning att använda amerikaniserade namn förelåg knappast, men i något fall kan en kvinnas namn ha ändrats till ett mansnamn. Ett exempel är här pseudonymen Wille Carlberg som användes av Carla Wiberg i serien *Morgan Kane*. Man kan även tänka sig att någon mer etablerad författare eller översättare inte ville skylta med sitt namn i kiosklitteratur, och därför gömde sig bakom någon pseudonym.

Det är ovanligt att två olika namn står tillsammans som författare eller översättare i en viss bok. Två exempel på ett sådant författarpär är George Schenck & William Marks som skrev *Sheriff* nr 85 *Barquero* samt Harry Sanford och D C Fontana som tillsammans står som författare till *Bullet Western* nr 3 *Sju hängda män*. Pseudonymerna Stewart Rogers och Wyatt C Bannister anses båda ha använts av det svenska författarparet Gunnar Jansson och S. Rune Mantling, liksom John West anses stå för ett samarbete mellan John Ågren och Ulf Westblom. Bland översättarna kan noteras några gifta par som Elsa och Mons Mossner eller Kjell E Genberg och Margaretha Jaderius. Det senare paret återfinns som översättare till några böcker i serien om Morgan Kane, men enligt Genberg (e-post) var det hela ett mer kameralt grundat arrangemang och han stod i praktiken ensam för översättningen. En annan bok i samma serie, *En kula för Kane*, anges översatt av Solveig Rasmussen och Thor-Leif Strindberg, men i detta fall torde den ena ha påbörjat och den andre ha avslutat arbetet.

Titlar

Västernbäckernas titlar är korta och ibland bestående av endast ett ord. Denna praxis öppnar upp för många fall av homonyma titlar, som till exempel fyra olika böcker med titeln *Man mot man* och sex böcker med titeln *Revolvernens lag*, skrivna av lika många olika författare. Vidare är samtliga titlar i Genettes terminologi tematiska, dvs relaterade till det som texten handlar om, snarare än rematiska, dvs relaterade till textens form eller genretillhörighet (Genette 1997:79). Titlarnas rematiska funktion förläggs snarare till seriernas namn, som till exempel *Mustangbäckerna*, eller till deras undertitlar, som till exempel för *Sheriff* ”en riktig western”. Zebra-bok nr. 20 *Bankrånet i Boulder City* har nertill på omslaget den rematiska undertiteln ”En spännande roman från Vilda västern” (Bild 2).

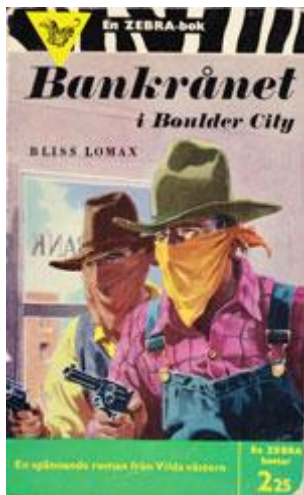

Bild 2. Omslagets framsida på Zebra-bok nr 20 *Bankrånet i Boulder City* med undertiteln eller titelkommentaren ”En spännande roman från Vilda västern.”

Som regel finns titeln, förutom på titelsidan, utskriven på pärmens rygg och framsida, och ibland även på baksidan. Då ca 90 procent av böckerna utgörs av översättningar finns det som regel även en originaltitel, vars normala placering är på titelsidans baksida. Originaltitlar saknades som regel i de gamla kioskhäftena, som till exempel *Detektivmagasinet*, och denna tradition fortsattes en tid av *Pingvinböckerna*. Även originaltitlarna är korta, och en lång titel som står ut är Clifton Adams *The Hottest Fourth of July in the History of Hangtree County* tryckt som *Pyramidbok* nr 337 med den svenska titeln *Den hetaste dagen*. Samma originaltitel kan återfinnas i två eller flera olika översättningar, och då ofta med olika svenska titlar. Ett exempel på detta är Wahlströms serie *Fargo*, i vilka flertalet titlar fanns utgivna sen tidigare i andra serier och med andra svenska titlar och översättare.

Det är heller inte alltför ovanligt att samma översättning kan ges ut på nytt försedd med en ny titel. Exempel på detta förfarande återfinns bland annat i serien *Bill och Ben*, där till exempel *Bandit Bait* 1972 först gavs ut som *Svavelpredikanten* och 2000 senare som *Banditernas lockbete*. Kanske ett sätt att få köparen att inte förstå att det rör sig om återutgåvor.

Ett undantag som visar att två böcker med samma författare och originaltitel men olika svenska titlar inte behöver utgöra alternativa översättningar av samma text återfinns i Winthers *Louis L'Amour*-serie. Det rör sig här om novellsamlingen *Law of the Desert Born*, vars innehåll delats upp i två olika böcker, nr 9 och 11. Återutgåvor av svenska originaltexter med ändrad titel förefaller mycket ovanligt, men ett exempel är Ben Hogan nr 610 *Bankrånarna* vars innehåll är identiskt med nr 558 *Dubbelgångaren*. Genom slarv från förlaget borde denna berättelse i första upplagan ha återfunnits i nr 557 *Bankrånet*, men Williams förlag tycks ha förväxlat innehållet i nr 557 och 558, vilket jag återkommer till i slutet av artikeln. Ytterligare ett exempel från Ben Hogan är nr 560 *Lockbetet*, som med nr 6 i andra utgåvan getts titeln *Kritter och andra kräk*. Anledningen till namnbytet är enligt författaren själv, Kjell E Genberg, att förlagsbytet gett honom fria händer att återgå till den titel han ursprungligen tänkt sig.

Böckernas titlar saknar som regel undertitlar, men skrivs ofta ihop med seriens namn, särskilt då detta hämtats från hjältarnas namn. Därmed uppstår problem att hålla isär seriens namn från själva bokiteln, som till exempel i serierna om *Bill och Ben* eller *Cactus Jim*, vars respektive namn till synes inleder varje enskild bokitel. Ihopskrivningen känns här nödvändig när namnen följs av ett verb, som till exempel *Bill och Ben tuktar argbiggor* (Bild 3), men onödig när namnen följs av ett "och", som till exempel i *Bill och Ben och finansmannen*.

Bild 3. Omslagets framsida på *Bill och Ben* nr 163. Är bokens titel *Bill och Ben tuktar argbiggor* eller bara *Tuktar argbiggor*?

I de i böckerna angivna originaltitlarna finns dock inte de båda hjältarnas namn med. Liknande problem uppstår när hjältar som Fargo och Lassiter återkommer i flera böcker i serier som *Kaliber 45* och *Mustang*. Man blir aldrig riktigt klok på om deras namn är del av boktiteln eller ej. Men förlaget vill förstås skylta med dessa hjältars närvaro så att de som gärna spenderar en stund i deras sällskap förstår att de är med i böckerna. Det är möjligt att hjältens namn kan ses som en titel som upprepas, men då i olika böcker försedda med åtskiljande undertitlar. Härmed kan det uppstå en understruktur till bokserien, som när *Wild West-böckerna* 1961–1963 gav ut varannan *Bill och Ben* och varannan *Walt Slade*. Den mellersta av de tre nivåer som härvid uppstår kan knytas såväl till seriens som den enskilda bokens namn.

Ingresser

Pärmens baksida är som regel platsen för en kortare introducerande text kopplad till den aktuella bokens innehåll, ofta utformad som ett slags innehållsreferat eller ingress (Bild 4).

Bild 4. Omslagets baksida på *Mustang* nr 213 Jag ger aldrig nåd med en typisk baksidestext som utmynnar i bokens titel.

En motsvarande text fanns på titelsidans baksida i de flesta *Pingvinböcker* fram till slutet av 1962 då texten flyttades till pärmens baksida. Denna text kan även innehålla en explicit genrestämning som till exempel på *Topp Wild West* nr 64 *Gå över lik* av Wyatt C. Bannister som enligt texten är "En kvävande Västern-thriller av mästaren i genren". I Wahlströms serier *Kaliber 45*, *Morgan Kane*, *Mustang* (från och med ungefär nr 100) och *Wild West* har man även placerat en ingressliknande text på smutstitelsidan, vars läsning dock kräver att man öppnar boken. I böckerna om *Morgan Kane* krymptes texten till en enda mening i andra utgåvan, vilken även den dock plockades bort när Wennerbergs senare tog över serien.

Förutom den lite längre baksidestexten återfinns oftast en eller två meningar på framsidan, som ett komplement till titeln, och i vissa fall snarlika en undertitel. På ovan nämnda *Gå över lik* lyder denna text ”Han drevs av en enda passion – lusten att döda ...” Denna text kan även innefatta titeln, som till exempel på *Bästa västern* nr 69 *Den vilda dalen* av Brad Cordell där den lyder: ”Revolvernens lag var den enda lagen i DEN VILDA DALEN” (Bild 5).

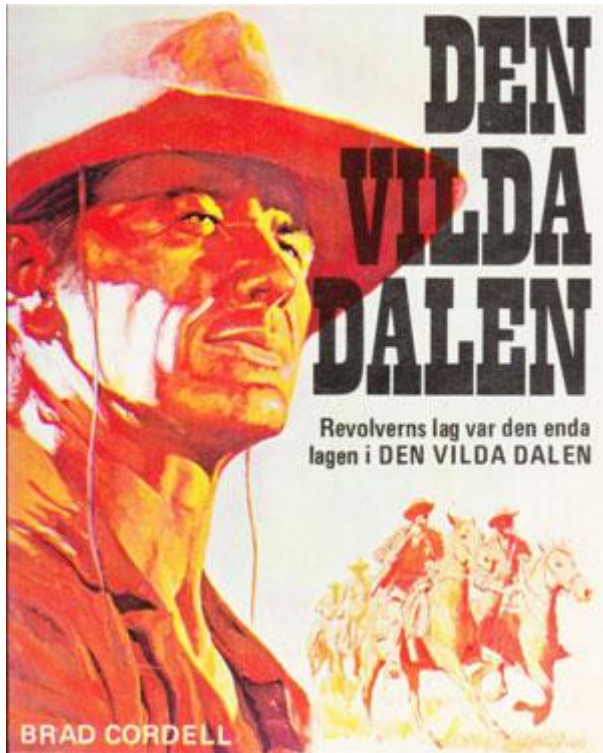

Bild 5. Del av omslagets framsida på Bästa västern nr 69 Den vilda dalen med titelkommentar som utmynnar i bokens titel.

Texten kan även vara formulerad som en fråga, som till exempel på Max Brands *Låt pistolerna tala* utgiven som *Zebra-bok* nr 14, där den lyder: ”Han skulle värna lagen – kunde han vara vän med en laglös?” Korta texter av detta slag kan snarare ses som titelkommentarer än undertitlar, även om skillnaden ibland är hårfin.

Kapitel och innehållsförteckning

Så gott som alla westernpocket har en kapitelindelning av texten. Det vanliga är att kapitlen är numrerade och att antal kapitel varierar åtminstone mellan 7 och 29. I *Bullet Western* nr 7 *Rio Puerco* används en dubbel numrering jag inte sett i någon annan bok i och med att de 11 kapitlen vart och ett indelats i 2–4 numrerade avsnitt. Speciella kapitelrubriker är ovanliga och kan när de förekommer användas tillsammans med en numrering, som i *Max Brand*, *Nyckelböckerna*, *Ponnyböckerna* och i många av de tidigare *Pingvinböckerna*, och härmed kombinera en tematisk med en rematisk funktion. Inte alla av de numrerade kapitlen behöver dock ha en rubrik och till exempel i *Laredo* nr 3 *Sheriffens son* är det endast kapitel 27 som har en rubrik, ”Kvicksand”. Kapitelrubrikerna kan även stå helt för sig själva, som i tidiga *Coyote*, böckerna om *Clay Allison* med nr 50 och högre eller i Williams serie *Virginia*. I *Clay Allison* framhävs rubriken ytterligare med hjälp av en vinjettbild (Bild 6). Till skillnad från själva bokens titel vänder sig kapitelrubrikerna endast till läsaren och deras regelmässiga frånvaro i denna typ av böcker kan säkert kopplas till den korta och enkelt utformade texten.

GENOM DUNKLA WHISKYDIMMAN

Den andra buteljen öppnades, och Berryman lade bort titlarna genom att be Allison kalla honom Scott.

- Scott Berryman är väl ett perfekt namn på en skotte? Hahaha.
- Synd att dricka upp din goda whisky, Scott.
- Den har jag sparat till ett speciellt tillfälle.
- Och det är det nu?

Bild 6. Kapitelrubrik med vinjett hämtad från sidan 64 i Clay Allison nr 106 Häng honom högt.

Kapitelrubriker kan även motivera en innehållsförteckning, vilket jag dock observerat endast i Romanförlagets *Nyckelböcker*. Den har här placerats längst bak i boken och får utgå när själva texten fyller ut inlagans 96 sidor (Bild 7).

INNEHÅLL	
Första kapitlet	
Fräcka lögnar	5
Andra kapitlet	
Dödsförakt	13
Tredje kapitlet	
Mord i kallt blod	21
Fjärde kapitlet	
Mötet	32
Femte kapitlet	
Upprensning	44
Sjätte kapitlet	
Två verkliga vänner	54
Sjunde kapitlet	
En vansinnig risk	61
Åttonde kapitlet	
Rätta sättet att dö	78
Nionde kapitlet	
Det ljusnar	88

Bild 7. Innehållsförteckning hämtad från sidan 96 i Nyckelbok nr 555 Skräcken från Texas.

Distinktionen mellan boktitel och kapitelrubrik grumlas märkbart av de serier med återutgåvor sammanbundna två eller tre tillsammans som *Dubbelvästern*, *2 västern i en* och *3 västern i en*. När två böcker bundits ihop i Wennerbergs *Dubbelvästern* eller *Prärie dubbel* kan de läsas från båda hållen, varvid varje bok kan ha sitt eget omslag och sin egen titel. Vad som är upp och ner på boken markeras här enbart av numret på ryggen som bara kan läsas från ett håll.

Troligen i syfte att möjliggöra en större flexibilitet i innehållet började *Dubbelvästern* med att låta bakpärmen ha ett mer generellt utseende och betitlad "En spännande Dubbelvästern". Härigenom kunde förstaboken paras ihop med två eller flera olika andraböcker, och således bereda för återanvändning av restupplagor av olika storlekar.

I seriens senare del har båda omslagssidorna försetts med denna generella text varvid det aktuella innehållet bara framstår för den som öppnar boken. Även Winthers båda serier 2 respektive 3 *västern i en* har generella omslag, och man kan här säga att boken saknar titel och endast låter sig identifieras genom seriens namn i kombination med det löpande nummer som varje bok har försetts med. Böckerna har dock i dessa båda serier alla vänts åt samma håll och kan således endast läsas framifrån och bak. Då de ingående texternas rubriker endast återfinns inne i boken kan de närmast ses som övergripande kapitelrubriker i en samling.

Paginerings och sidantal

Inlagans sidantal bestäms av antal tryckark i kombination med hur många sidor man fått ut per ark, och till exempel motsvarar 128 sidor som regel 8 tryckark á 16 sidor. Antal sidor per tryckark kan vanligen utläsas ur arksignaturen som återfinns nederst på varje nytt tryckarks första sida, i föregående exempel sidan 17, 33 etc. Arksignaturen anger förutom det aktuella arkets nr även boktitel och ibland även seriens namn och den aktuella bokens nr. Det senare kan vara värdefullt att kunna ta del av när numret på ryggen nöts av. Det förekommer dock även att arksignaturen skurits bort och därmed är osynlig för läsaren. Wahlströms utveckling av tryckprocessen gick från 20-sidiga till 12-sidiga ark, men då de senare trycktes i två böcker samtidigt, vilka sen skars isär, innebar det i praktiken 24 sidor per ark. Böcker i mindre format, som till exempel *Longhorn* (169 x 108 mm) kunde tryckas med 32 sidor per ark, vilket infördes i denna serie efter det första 10-talet böcker. Större tryckpressar möjliggjorde senare samma sidantal per ark även för större böcker som de i *Kent-Sagan*.

Beroende på om inlagan inleds med smutstitelsida plus titelsida eller bara den senare startar pagineringen av själva texten med antingen 3 eller 5. Det förekommer även mindre vanligt, som till exempel i *Clay Allison* nr 89 och 90, att en personförteckning lagts in på ett extra blad och därmed pagineringen börjar först på siffran 7 (Bild 8).

PERSONER:	
CLAY ALLISON	
GWEN FORSYTH	
ZOTHAN FORSYTH	överste, Gwens far
FAMILJEN MARLEY:	
STONE, JACKSON OCH	
LINC	söner
ANNA WALEWSKY	dotter
DELIA	Lincs hustru
NICK ROWAN	
VERNON JENKS	utgivare av »Paris Spectator»
JEFF LORRIMER	reporter
GUZ NERMAN	
SLIM »NOGALES» RENNER	
Mrs JENNIFER MAREVIEW	
EDGAR MAREVIEW	
DODGE HUDSON	sheriff i Paris, Texas
JURYMEDLEMMAR SOM AVLIDER:	
1) NICK HAMELS	
2) RIVERMAN ACELAM	
3) HAROLD DE WING	
4) CLOONER	
5) OBIE WRENSHAW	
6) ZOTHAN FORSYTH	
7) EDGE ROWAN	
Personer som figurerar sporadiskt:	
HAMILTON JEFFRIES, fängelsechef	
ROSITA SCHAEFER, Nogales älskarinna	
KEEFE och LAPIER, två av Nick Rowans män	
HARRISON POLLARD, ranchägare	
ARNOLD DEFOE, domare	

Bild 8. Personförteckning hämtad från den opaginerade sidan 5 i *Clay Allison* nr 89 Tolv dömda män.

Det samma gäller böckerna i serien *Utpost* 9 i vilka en ritning över det aktuella fortet lagts in på ett extra blad efter titelsidan. Pagineringen upphör som regel på själva textens näst sista sida, medan den sista, liksom de eventuellt påföljande tom- eller reklamsidorna, lämnats utan

sidnummer. Att sista textsidan saknar sidnumrering kan ge läsaren en indikation på att texten verkligen slutar på den sidan, och därmed är fullständig. De två stora förlagen Wahlströms och Wennerbergs brukar som regel lämna sista textsidan opaginerad medan andra som till exempel Pingvinförlaget och Romanförlaget inte brukar göra det. Variation av detta slag gör det svårt att exakt belägga en viss texts sidantal och för att få en jämförbar siffra bör man utgå från den sista textsidans sidnummer (X), tryckt på sidan eller ej, och från detta tal dra ifrån den första paginerade sidans sidnummer (Y) minus ett, dvs $X-(Y-1)$. I databasen LIBRIS tycks man ange den sista paginerade sidans tal följt av antal eventuella tryckta opaginerade sidor inom klammer. Då man inte kan veta om de senare innehåller sista textsidan eller ej uppstår här en beklaglig osäkerhet.

Böckernas sidantal varierar med en faktor sex. Bland de kortaste var *Ponnyböckerna* som från och med nr 16 låg på ca 60 sidor, men dessa saknade då egentlig ryggbild (Bild 9).

Bild 9. Omslagets framsida på Ponnybok nr 18 De dömdas dal. Själva texten i detta häfte upptar endast 58 trycksidor.

De klarar ändå Kungliga bibliotekets lägre gräns på 49 sidor för att få kallas bok. Beroende på antal tryckark låg väldigt många böcker på nära 128 eller 144 sidor, medan Wahlströms utveckling av trycktekniken ledde till en dominans på 120 eller något färre sidor. Betydligt längre böcker på mer än 300 sidor återfinns i de mer renodlat historiska serierna *Kent-Sagan* och *Så vanns en kontinent*. Mest omfattande är dock de tre böckerna i Louis Mastersons serie *Diablito* med nr 2 på hela 393 sidor, en westernpocketens tegelsten!

Att arkantalet ofta styrde böckernas längd märks bland annat i de förkortade utgåvorna av många titlar. Detta framgår i vissa fall av förekomsten av olika utgåvor av samma titel. Louis L'Amours i original ofta rätt tjocka böcker utgör här bra exempel. De oförkortade utgåvorna av hans böcker i serien *Sacketts* har som regel mer än dubbelt så många sidor som de tidigare förkortade utgåvorna i serier som *Prärie* och *Pyramid*. Skillnaden i antal ord torde bli påtaglig även om man väger in skillnader i textsidornas utformning.

Titellistor och reklam

Det är snarare regel än undantag att förlagen gör reklam för andra böcker de gett ut, och att denna reklam placeras på annars tomma sidor i inlagans slut. Denna reklam kan avse förlagens serier i andra genrer som deckare eller krigsböcker, men vanligast är ändå att man gör reklam för sina andra västernserier (Bild 10).

Bild 10. Reklamsida för bokserien om Clay Allison som bakre utfyllnad i *Bill och Ben* nr 190 Bill och Ben tänker på skatten.

När reklamen avser tidigare eller kommande utgåvor i den aktuella serien kan inräknas även de listor över tidigare utgivna titlar i serien, som kan återfinns i början eller slutet av boken. I serien om *Bill och Ben* listades som regel de tio närmast föregående titlarna på smutstitelsidans baksida. I Pingvinförlagets utgåva av *Ben Hogan* listades efter ett tag samtliga tidigare titlar på titelsidans baksida samtidigt som tryckortssidan placerats på baksidan av smutstitelsidan. Placeringen ändrades dock till den vanliga när Malmberg & Hedström tog över serien. I *Pingvinböckerna* återfanns fram till och med nr 407 (1965) en lång lista med tidigare titlar i slutet av boken, antingen på inlagans sista sida eller på pärmens baksida. Även Lindqvists böcker i serien *Coyote* hade denna information på pärmens baksida.

Personförteckningar

Trots de relativt korta historierna och det enkla persongalleriet var *Detektivmagasinets* västernhäften försedda med en personförteckning på titelsidans baksida. En praxis som Romanförlaget förde vidare i sina *Nyckelböcker*. Dessa listor, som läsaren alltså möter före själva texten, kan ge läsaren en viss förståelse via den beskrivning av karaktärerna som lämnas, till exempel i nr 555 *Skräcken från Texas* där till exempel David Rathbon utmålas som en "ung man som mister sin tro på människorna" (Bild 11).

PERSONER:

David Rathbon, ung man som mister sin tro på människorna
Ralph Rathbon, hans yngre bror
Lucy Mathers, Davids trolovade
Scad Simmons, beryktad revolverman i Texas
Alamo Al, snabbskjutande gentleman

Bild 11. Personförteckning hämtad från den opaginerade sidan 4 i *Nyckelbok* nr 555 *Skräcken från Texas*.

Mycket sporadiskt dyker listor av detta slag upp i några enstaka böcker långt senare. Jag har sett listor av detta slag i *Clay Allison* nr 89 och 90. Dessa listor är mycket utförliga och den ena listar i en särskild sektion även namn på bokens alla platser. Märkligast är ändå listans placering som framsida till titelsidan, vilken alltså hamnat som sista baksida innan själva texten tar över. Även den släkttavla som återfinns längst bak i *Kent-Sagans* högre nummer kan liknas vid en personförteckning avseende hela serien.

För- och efterord

Även om det är ovanligt händer det att författaren till själva texten adderat ett separat för- eller efterord. I *Mustang* nr 245 *Till varje pris* ger författaren Charles C. Garrett en bakgrund till en speciell typ av revolver som används i boken. William Macleod Raine ger i sitt förord i *Laredo* nr 3 *Sheriffens son* en bakgrund till de händelser som sen skildras i själva texten. Kjell

E. Genberg ger under pseudonymen Matt Jade i ett efterord till *Ben Hogan* nr 590 *Taggtrådsupproret* en historisk kommentar till de händelser som kulminerade i invasionen i Johnson County 1892 och som Hogan i boken deltar i. Även John Benteen hävdar i sitt efterord till *Sundance* nr 9 *Geronimo* att hans text vilar tryggt på historiska händelser. I sin lite mer ambitiösa serie *Punktvästern* kunde Wennerbergs faktiskt kosta på sig en liten presentation av författaren (Bild 12).

Om författaren

Nancy Wood är förtrollad av den Västern i omvandling hon skildrar. Hon har forskat djupt i Taosindianernas liv och skrivit tre volymer poesi om dem. Hennes första roman, *The Last Five Dollar Baby*, blev berömd för sin realistiska och fängslande beskrivning av livet i den moderna Västern. Hon arbetar för närvarande på en bok med fotografier och text om Utahs indianer och har fullbordat ett verk, som kommer att illustreras med hennes egna fotografier, om Colorados landsbygd och dess invånare.

Nancy Wood bor i Colorado Springs och tillbringar sina somrar i skogsområdena nära Aspen.

Bild 12. Författarpresentation hämtad från den opaginerade sidan 5 i Punktvästern nr 7 Den siste cowboyn av Nancy Woods.

Nancy Woods har i nr 7 *Den siste cowboyn* till och med fått med en liten dedikation före själva textens början. I detta sammanhang kan även nämnas den extra sista rad med ett centrerat "SLUT", som förekommer i en del böcker, bland annat i serierna *Clay Allison*, *Nyckelböckerna* och *Topp Wild West*. Då begagnade böcker ofta saknar sidor kan detta lilla ord åtminstone bekräfta att inlagen är fullständiga mot slutet. Vanligare är det dock att texten sömlöst övergår i en rad som anger nästkommande boks titel och på detta sätt leder läsaren vidare till det förestående inköpet av nästa bok i serien.

Noter och löpande titlar

Man kan läsa många westernpocket utan att stöta på några noter, och jag vill påstå att de är ytterst ovanliga i denna typ av böcker. De jag träffat på återfinns i bokserier tillägnade samma huvudperson(er), i vilka det kan förekomma hänvisningar till händelser, vilka skildrats i tidigare böcker i serien. Ett exempel är *Ben Hogan* nr 588 *Döden kommer hastigt* där på sidan 19 en not ges till föregående bok i serien, *El Zopilote*. Ett annat exempel härrör från *Mack & Joe* nr 46 *Farornas väg* där på sidan 5 finns en not till föregående bok i serien. Denna bok innehåller även en annan not, på sidan 25, som utgör mer av ett förtydligande avseende olika händelsers kronologi. Denna series böcker anges ibland utgöra en "fristående fortsättning" på närmaste föregående böcker, vilket torde öka behovet av hänvisningar i form av noter.

Ännu sällsyntare än noter är löpande titlar i denna typ av böcker och jag har i skrivande stund ännu inte hittat ett enda exempel på att de alls förekommer. Deras avsaknad kan höra ihop med kapitelrubrikernas ovanlighet i kombination med ett allmänt sett billigt utförande.

ISBN och streckkoder

ISBN-nummer infördes i Sverige kring 1970 och dyker då relativt omgående upp på de större förlagens böcker. Det gick lite saktare hos andra med införandet av den nya märkningen av böckerna och till exempel Williams dröjde ända till slutet av 1973 innan böckerna om *Ben Hogan* förseddes med de nya sifferkoderna. Jag har *Longhorn*-böcker från så sent som 1976, som fortfarande saknar ISBN-nummer. Streckkoder började dyka upp på böckernas baksidor i slutet av 1980-talet för att möjliggöra maskinell avläsning. De var från början riktigt stora och påverkade böckernas utseende i negativ riktning då de inte direkt kan sägas passa in i den miljö som genren så hårt är bunden till. Med tiden blev de lite mer diskreta, men ändå ett

störande inslag i layouten. Streckkodens nummer utgörs som oftast av en EAN-kompatibel version av ISBN, dvs med "978" som prefix och en ny kontrollsiffra. Men på många böcker matchar de båda siffersträngarna inte alls varandra (Bild 13).

Bild 13. Del av omslagets baksida på andra utgåvan av Morgan Kane nr 70 Kane utmanar döden. Notera att streckkodens nummer ej omfattar det aktuella ISBN-numret.

Förutom dessa sifferkoder började Winthers/Richter trycka ett fyrsiffrigt nummer representerande år och månad på baksidan av sina böcker, vilket angav senaste månad för retur mot ersättning.

Filmkopplingar

När böcker innehåller berättelser som legat till grund för långfilmer anges detta som regel på omslagets framsida, ett förfaringssätt som förefaller särskilt frekvent på Wahlströms serier *Sheriff* och *Wild West*. Den senare seriens första bok *Det vilda gänget* hänvisar till Sam Peckinpahs film med samma svenska namn med uppropet: "Ni har väl sett succéfilmen här har ni boken!" Kopplingen till filmen förstärks av att bokomslaget försetts med ett foto ifrån den (Bild 14).

Bild 14. Omslagets framsida på Wild West nr 1 Det vilda gänget. Notera kopplingen i text och bild till Sam Peckinpahs film med samma namn.

Interaktiva inslag

I *Pingvinbok* nr 407 från 1965 lanseras "en stor nyhet i pocketböckernas historia" innebärande massor av "mervärde" för läsarna (Bild 15).

Bild 15. Detalj från bakre utveckningsbilaga i Pingvinbok nr 407 Guldets i Red Gulch.

Man ersätter här listan med tidigare utgivna titlar med korsord och pristävlingar av olika slag. Även en frågespalt utlovas i vilken indian-experten Eric "Uncas" Englund besvarar läsarnas frågor om Vilda västern. Det är med andra ord den typ av material man brukar hitta i serietidningar som här gör sitt intåg i westernpocketens värld. Tävlingarnas upplägg gör att läsarna binds hårdare till tidskriften genom att de ofta löper över flera nummer och man skriver rent ut att det handlar om att ge läsekretsen "en rent personlig kontakt med Pingvin-boken."

Det är heller inga dåliga priser man kan vinna, eller vad sägs om en Mallorca-resa för två? Publiceringen av vinnarnas namn som i nr 421 ger en viss insikt i läsekretsens sammansättning. Mansnamnen dominerar starkt men uppvisar en geografisk spridning över hela landet. Sidor av denna typ i slutet av boken utgår i och med att bokens format krymper något från och med nr 463 i början av 1968. Därefter kan det dock fortfarande hända att nya tävlingar utlyses, som i nr 505 där det gäller att formulera en bra slogan för den aktuella bokserien.

Om vi tänker oss extremerna

Rasmus Fleischer (2011:54) tar Jorge Luis Borges 1940-tals novell *Biblioteket i Babel* som exempel på vådan av att ha böcker med bara innehåll, men utan metadata eller paratext. Den andra extremen, böcker med bara metadata men utan innehåll, är egentligen inte väsensskild från de helt vanliga bibliotekens vardag. Ta bara Umeå universitetsbiblioteks behandling av westernpocket. Som varande en av våra lagstadgade mottagare av pliktexemplar har man här åtminstone sedan 1972 sållat agnarna från vetet och bestämt vilka böcker som ska behållas och vilka som ska destrueras. Såvitt jag kan se i den lokala katalogen ALBUM har man inte valt att behålla en enda westernpocket, trots att de borde ha inkommit i massor. Ett rimligt antagande är att denna urvalsprocess helt grundats på peritext och att böckernas innehåll förblivit ostuderat, och därmed lika gärna kunde ha varit icke existerande. I bibliotekets magasin har jag dock lyckats gräva fram ett exemplar av *Ben Hogan* nr 558 *Dubbelgångaren*, som tagit sig innanför murarna genom att vara del av en till biblioteket donerad privatsamling (Bild 16).

Bild 16. Omslagets framsida på Ben Hogan nr 558 Dubbelgångaren. Själva texten i boken hör egentligen till nr 557 Bankrånet i samma serie.

Det paradoxala är att just detta nummer i serien fått sitt innehåll förväxlat med det föregående, nr 557 *Bankrånet*. Härigenom är Umeå universitetsbiblioteks enda westernpocket felkatalogiserad med avseende på innehåll, men inte på metadata. Slarv av Williams förlag, javisst, men de är inte de enda som slarvar!

Slutord

Studiet av populärlitteratur i Sverige är som regel genremässigt begränsat så att deckare, science fiction, romantik och i mitt fall western tillägnas separata studier. När det gäller studier av paratextens utformning och funktion skulle man mycket väl kunna tänka sig en annan avgränsning, som till exempel ett visst förlags hela produktion. Jag är fullt medveten om att majoriteten av mina observationer torde äga giltighet även inom närliggande genrer och då främst deckare och äventyr. Western och deckare förenas av att de utgetts av samma förlag, ofta i blandade serier, och i specialfall som serien *Två böcker i en* till och med sammanbundna i en och samma bok. För att fånga upp mer av den individuella analysen krävs mer detaljerade studier av enskilda bokserier och då helst baserade på samtliga utgivna titlar.

Litteratur

- Fleischer, Rasmus, 2011: *Boken*. Stockholm: Ink Bokförlag.
- Gedin, Per I. 1966: *Den nya boken. En presentation och analys av pocketboken*. Stockholm: Prisma.
- Genette, Gérard, 1997: *Paratexts. Tresholds of interpretation*. Oxford: Oxford University Press.
- Määttä, Jerry, 2006: *Raketsommar. Science fiction i Sverige 1950–1968*. Stockholm: Ellerströms.
- Määttä, Jerry, 2008: Science fiction i Sverige 1950–1968. En bibliografi. *Litteratur och samhälle* 38(2), 161 s.
- Nilsson, Anders N. & Patrik Myrman, 2013: Populärpocketböcker inom västerngenren i Sverige – en kartläggning. *DAST Magazine* 13 oktober.
- Steiner, Ann, 2012: *Litteraturen i mediesamhället*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Widengren Hammarskiöld, Gunilla & Lars E. Pettersson, 2001: *Förlagsboken*. Stockholm: Ordfront & Svenska Förläggareföreningen.